

DOROMB

Közköltészeti tanulmányok 11.

Szerkesztő
CSÖRSZ RUMEN ISTVÁN

Készült a
a HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont támogatásával
az Irodalomtudományi Intézetben

A borítón:
Petőfi emlékére készített rajzok Mendel Farkas *Versfűzéréből* (1877)
és Lokody Antal versgyűjteményéből (1880-as évek)
Lucian Blaga Egyetemi Könyvtár, Kolozsvár / Cluj-Napoca
(Ms. 3810. és Ms. 3029)

Könyvünk a Creative Commons
Nevezd meg! – Ne add el! – Így add tovább! 2.5 Magyarország Licenc
(<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/2.5/hu/>)
feltételei szerint szabadon másolható, idézhető, sokszorosítható.
A köteteink honlapunkról letölthetők. Éljen jogaival!

ISSN 2063-8175

Kiadja a *reciti*, a BTK Irodalomtudományi Intézetének
recenziós portálja és hálózati kiadója • www.reciti.hu
Technikai szerkesztő: Etlinger Mihály
Borítóterv, tördelés: Szilágyi N. Zsuzsa
Nyomda és kötészet: Fellini Kft.

Hamuba sült poézis

Előhang a *Doromb* 11. kötetéhez

(Öt százalék)

Herculaneumban egy római villa feltárásakor a régészek egy összeégett papirusz-tekerésre bukkantak. Nem sikerült még kihajtogatni sem, nemhogy elolvasni. Sokáig várta, hogy mementóból igazi leletté, sőt szöveges emlékké változzon. Nemrég számítógépes technológiákkal sikerült a papirusz sérülése nélkül, digitális képsorozatként értelmezni – egyelőre az öt százalékát. A hír szenzációként futott végig az ókorkedvelők portáljain, magam is egy ilyen posztból értesültem róla.¹ A költséges eljárás ellenére ráadásul valami régészeten túli dolog világít az ember által 2000 éve nem olvasott betűkből.

Mi is ez az öt százalék? Megrázó, hogy Philodemus, a „Papiruszok villájának” ura épp az élet szépségéről írt a szén alól kibontakozó versben. Még ha a széntömb maradék kilencvenöt százaléka kizárólag pesszimista gondolatokat rejt (ami kevéssé valószínű), akkor is magas nyitány ez. Példázat minden földi dolgaink törekenységéről. A legszebb villát és a leginkább életszerető sorokat is betemeti a láva. Az akaratlan – és oly sokszor szándékos – pusztítás. De arra is figyelmeztet, hogy a mai olvasó felnyithatja. Jómagam (és alighanem olvasóim zöme) Rómában közrendű utcanép, közepesen szituált barbárok lettünk volna. Sose léphetnénk át a villa küszöbét. Ám a Vezúv és az idő elsodorta a diszkréció kerítését, fizikai és lelki lépcsőházát. Ma ráadásul azt is felnyitjuk digitálisan, amit nem nyitunk fel. A titkok meglesésének kényszere beszélgetni hívja a mulandóságot a jelennel, újra és újra.

A római házigazda a saját világán messze túlmutató dolgot közvetít, holott nem tervezett ilyesmit. Egy szöveg ugyanis az olvasótól nyer életet, akár egyszer olvasták később, akár csak egyszer. Akár elszenesedve, akár csak egy régen

1 <https://scrollprize.org/grandprize>

átlapozott kéziratban, nyomtatványban. De sose feledjük: nem betűkkel találkozunk, hanem egykori emberek tudásával, véleményével. Az életükből hagytak ránk valamit, amit tisztelettel kell forgatnunk.

Ugye van még, aki emlékszik *A visszhang titka* című filmre (1972)? A barlangba beszökő gyerekek egyszerre teszik próbára a kíváncsiságukat és a titkos helyet. De bizony kettőn áll a vásár. Mi vagyunk a gyerekek és a visszhang is.

(Rózsa-ludas)

Nemrég nagy vihart kavart egy vármegyei pályázaton kötelező versmondó darabként előírt költemény. Az *Így halnak meg a rózsák* finoman szólva nem tartozik a magyar irodalom élvonalába, csukott szemmel is lehetett volna jobb verset találni a szavalóversenyre. Ennek kapcsán a magyartanárok hanyatló kompetenciájától az általános kultúrsokkig minden szóba került. A valóban nem falrengető verset egy ifjú hölgy írta, aki bizonyára nem mind értette a rá zúduló, néha faragatlan támadásokat.

A *Doromb*nak nem tiszte állást foglalnia a kérdésben, főleg nem a vers esztétikai színvonaláról. Ám mindahhoz, amit e sorozat szerzői kutatnak, érdekes adalékként szolgál. Az *Így halnak...* történeti poétikai elemzését nem poénnak szánom; sokkal magasabbra tette a mércét Reményi József Tamás és Tarján Tamás, akik a TV-torna főcímdalának (*Egy kicsi mozgás mindenkinek kell*) elemzését írták meg Balassa Péter és Szerdahelyi István szavaival.² Pillantsunk a versre közköltészet-kutatóként, csak néhány formai kérdést említve.

Az *Így halnak...* pontosan tükrözi majd a 3023. évi *Doromb* olvasóinak, mit tekintettek versminimumnak a XXI. század eleji Magyarországon. A korábbi századok két fontos vívmánya, a szótagszámlálás és a következetes versritmus nem hagyott mély nyomot az alkotáson. Az egyetlen verssé tévő jelenség (bár történetileg másodlagos!): a rím. Páros, kétsarkú rímelés, semmi keresztrím vagy egyéb bonyodalom. Utóbbiak többségét az olvasók zöme nem követte régen se, ma se; a kora újkori verstörténet a magyar lírában az *izo-szabály* (Horváth Iván) uralmát segítik, például nyugati versformák izorímessé válását. A rímek többsége a rózsa-versben is ragrím vagy szoros paralellizmus – de ez sem idegen a hagyománytól. Fapados, de üzembiztos megoldás. Talán épp ezek a rímek (s a mögöttük felsejlő kifinomultabb versek) terelgették az útját a megyei hírnév felé. *Túl – mozdul; ég – rég, eső – szellő* és így tovább. *A kapaszkodik – ragaszkodik* kifejezetten mesterkedő tónusú.

A szótagszámlálás problémáját minden magyartanár ismeri, aki valaha megpróbált felező tizenkettést íratni a diákjaival. Bár Petőfi, Arany, netán régebbi költők sorai és népdalok sokasága duruzsolja a fülünkbe, a mai versfa-

2 REMÉNYI József Tamás és TARJÁN Tamás, *Babérvészörű* (Budapest: Magvető, 1986), 124–127.

ragók többségén kifog. Becsúsznak 11-esek és 13-asok, de mindig lesz középen cezúra, mert arra valahogy belső szintaktikai igényünk van. Az *Így hálnak...* ebben az értelemben egy pódusszámláló, de ingadozó szótagszámú, párrímes, strófikus alkotás. Versnek látszó, retozirált, rímekkel tagolt szöveg. Hasonlítsuk össze az egyes sorok szótagszámát (oszloponként egy-egy strófa):

8	9	11	10	12	11
9	12	10	10	12	11
9	11	11	12	13	11
9	11	11	9	11	10

Megfigyelhetjük a tendenciát a rövidebb, 8-9 szótagos soroktól a hosszabbak felé, a 11-esek dominanciájáig. A költő számára ez esszenciális sortípus, és igaza van: a magyar költészet a XVI. század óta használja több formában. Ő a két legismertebbet váltogatja: a 8+3-ast („Szépsége az esőben így | rommá lett”) és a 6+5-öst („Gyógyítja-e eztán | öt hűvös szellő?”), akár 7+4-esként („Az eső zubogva hull, | szakad az ég”). A 8+3-asok egyike kifejezetten Petőfi-utánérzés a szavak és a versgrammatika szintjén: „Mi mást tenne, mikor egy az | élete?” Visszakérdező formula, sajnos utána egy gyenguska rímmel leütve. A 10-esek mögött is érzem a XIX. századi hatásokat, ismét Petőfit és a „szerbus manír” 4+6-osait: „Mások ezért | imádkoztak már rég”; „Így hálnak meg | a vöröslő rózsák.” De a régiségből előkerül a szimmetrikus 10-es is, 5+5-ös osztással: „Levelei mind | lehulltak sorban”.

A fentiek alapján a költő igenis jártas az irodalmi előzményekben, legalábbis hatással voltak rá régebbi versek. A szótagszám-ingadozásnak ez a szintje viszont nem az olvasott, hanem az énekelt poézis világában jellemző. Ez sem mai fejlemény, már a beatkorszaktól megfigyelhető. A zenei keret és időélményei (ütemek, szünetek, az akkordmenet állandósága) a kevésbé csiszoltabb szöveget is „elviszik” felütésekkel, kitartott hangokkal. Nem volna meglepő, ha a költő gyakorlatilag dalszöveggént írta verseit. A megengedő szabályok abban a közegben nem annyira zavarók, mint szavalva vagy akár némán olvasva.

Az irodalomtörténetnek persze az életmű egészét kell vizsgálnia. A költő másik, interneten elérhető versére (*A könyvtündér*) ugyanez igaz, még a stiláris-értelmi vakfoltok is épp ugyanott ütköznek ki. Számára – gúnyolódás nélkül, mert költők és olvasók ezreire igaz régen s ma – a „vers”-nek ez a retorikai alapja. Ugyanolyan gondolatsebesség, ellenpontozás, sikerültebb és sutább rímekkel, a vége felé emelkedő szótagszámokkal. Ha lenne poézisoktatás, minden magyartanár százával olvasna ilyen propozíciós verseket. Ahogy Csokonai, Kazinczy, Petőfi, Arany és Vörösmarty is gyártotta őket az iskolában s néha később is. Tény, hogy ott kezdődik a költő, ahol a bábjátékos, hiszen nem a festett fakanalat akarom látni, hanem Vitéz Lászlót vagy az ördögöt.

Talán nem érdemes több szót vesztegetni a gyengécske versre. Amiért mégis szükségét láttam, az épp a hagyományhoz való viszonya. Annyira nem eredeti, hogy minden sorához, ríméhez, cezúrájához előképek sokaságát idézhetjük. Ne áltassuk magunkat: ez a mechanizmus, a közösben való részvétel tette működőképessé, elfogadottá, poézis-pótlékká a régi idők közköltészetét is.

(Költők és népeik)

A *Doromb* 11. kötete a szokásos fejezetekkel köszönti olvasóját, de bőven szolgál újdonságokkal. A nemzetközi populáris kultúrát három külföldi és egy hazai szerző írása képviselik, a recenziós rovatban két nemzetközi alapkönyv is szóba kerül, sőt a magyar tárgyú tanulmányok is kínálnak világirodalmi párhuzamokat. A mélyebb vizsgálódást és felfedezést az Olvasóra bízom.

A *Doromb* évek óta együttműködik a Nemzetközi Balladakutató Társasággal (Kommission für Volksdichtung). Idén az egyesület két prominens tagja, a breton Éva Guillorel és a svéd Ingrid Åkesson küldött számunkra tanulmányt, az amerikai Paula McDowell pedig hozzájárult monográfiája egyik fontos fejezete magyar kiadásához. A fordítók, Szász Géza, Sziklay Cs. Mónika és Vadera Gábor önzetlen munkájáért, esetenként pót-jegyzeteikért nagy köszönettel tartozunk.

A balladakutatás a történeti folklorisztika fontos területe. Kötetünkben a téma többféle felfogású kutatói vizsgálják a balladák (és azzal rokon epikus énekek) forrásértékét, társadalmi beágyazottságát, poétikai hagyományát és kutatásmódszertanát. Éva Guillorel a breton balladákban (*gwerzioù*) kirajzolódó alternatív igazságszolgáltatásról írt, ütköztetve a népköltési szövegeket a kora újkori bírósági iratokkal. A XVII–XVIII. századi angol balladák irodalomszociológiai mozgását, a szájhagyomány rangjának tudatos megkonstruálását és kánonba foglalását Paula McDowell foglalta össze. Kitér az angol értelmiség és a népszerű nyomtatványok kiadói (és alkotói) rivalizálására, a sajtó és a korai antológiák viszonyára, az írók nyilatkozataira és az oralitás hitelességének dilemmáira. A kötet mélyreható ismertetését Gulyás Judit adja közre a *Szemle* rovatban.

Vajon van-e a népköltészet mögött történeti mélység, netán alternatív társadalomkép? Sudár Balázs a magyar epikus énekmondás kezdeteihez, az Árpád-korhoz fordul: mit tudhatunk a hol megvetett, hol nagyra értékelt magyar regösökről, a történelmi emlékezet (vagy tév-emlékezet) fenntartóiról? Krónikarészletek, nyelvészeti és organológiai adatok segítségével új összefüggéseket ad a témához. Ingrid Åkesson kemény kritikát fogalmaz meg a skandináv balladakutatással szemben. Meglátása szerint a típus- és motívumkataszterek akaratlanul férfiközpontú narratívákat sugallnak, a női balladahősök iránti empátia gyakori mellőzésével. A gender szemlélet alkalmazására több javaslatot tesz, amelyek bizonyára hasznosíthatók lesznek a hazai ballada- és szüzsékkutatásban is. Szalay Fatima a magyar népballadák Ilona nevű hősnőinek tipológiáját mu-

tatja be, a tündérhagyomány és a nemzetközi közköltészet, például széphistóriák sajátos beszűrődéseként.

A kötettel Csokonai Vitéz Mihály születésének 250. és Petőfi Sándor születésének 200. évfordulója előtt is tisztelgünk. A két, sok tekintetben rokon karakterű, fiatalon meghalt magyar költő kulcsszerepet játszott a hazai populáris kultúrában már életük során, s műveik utókorával is. A két alfejezet párhuzamos témákat is kínál. Elsőként mindkét költő saját korának közkultúrájából adunk ízelítőt, néhány eleme kétségkívül hatott rájuk. Csokonai világából így kapnak szót a kor leghíresebb magyar regényének, a *Kártigámnak* kottás betétdalai, amelyek döntően befolyásolták a kor érzékeny dalait, s még évtizedekig másolták és énekelték őket, bizonyára maga Csokonai is (V. Szűcs Imola). A *Dorrottyát* vagy a *Tempefői* szalonjeleneteit is máshogy olvassuk majd S. Laczkó András elemzése után. A cikk Nagy János sajtóban közölt párbeszédés versét (1792) vizsgálja a világgazdaság és a hazai fogyasztási kultúra mérlegén. A verset Csokonai is olvashatta, s a kávé és a cukor áringadozásai a jólét felé kacsingató magyar társadalom egészét érintették.

Csokonai verseinek utóéletét egy győri kézirat kapcsán idézzük fel. Perger Gyulának néhány éve sikerült rábukkannia az *Énekek Gyűjteménye* című, régóta lappangó forrásra; Csokonai-repertoárját elemezve a datálását és a nyomtatott kiadványokhoz való viszonyát is árnyalja. Nagy Levente ezúttal Csokonai *Békaegérharcának* 1816-os román fordításával és annak közirodalmi áthallásával foglalkozik. Csokonai kultusza már a XIX. század elejétől érezhető a magyar író-társadalomban. A debreceni emlékmű körül kibontakozó Árkádia-perhez a régi barát, Pálóczi Horváth Ádám is hozzászólt egy verssel, amelynek a sajtóban közölnél bővebb változatát a csurgói *Hol-mi IV* kézirat őrzi, ebből adja közre Mészáros Gábor. A költő állítólagos garabonciás vagy táltos vonásait, de mindenekelőtt az életrajzi mondák osztályozásának dilemmáit Mikos Éva foglalja össze.

Petőfi Sándor korának környezetrajzához kínál új adatokat Sturcz Noémi tanulmánya Czuczor Gergely népdallá vált verseiről. Czuczor, mint tudjuk, Petőfi és Aranyra is hatott (vagy ellen-hatott), noha az irodalmi népiesség e formái jórészt visszhangtalanok maradtak. A népdallá válás sokkal nagyobb mértékű Petőfi esetében, aki ezzel már életében szembesült. A XIX–XX. század fordulójára sokféle kottás kiadvány és a népzenei hagyomány is merített a Petőfi-dalokból. Tari Lujza, a kérdés legavatottabb magyar kutatója kibővítette régebbi, nehezen elérhető tanulmányát, az utóbbi két évtized népzenei adataival frissítve. A kolozsvári Egyetemi Könyvtárban őrzött Petőfi-másolatokról Luffy Katalin ad minden eddiginél részletesebb körképet, kitérve a román fordításokra is.

A nyilvánosság témakörét a Petőfi-kultusz sok vonatkozása érinti. A közvetlen társadalmi hatásmechanizmus a propaganda felé tereli figyelmünket. Szilágyi Márton egyszerre két új kritikai kiadás sajtó alá rendezőjeként hasonlított

ta össze Petőfi és Arany 1848–1849-es ponyva- és néplapkiadási terveit. Arany János saját szerzésű dallamait elsősorban irodalomtörténeti szempontból, például Petőfi művei és az énekkers-poétika felől vizsgálja e sorok írója. Domokos Mariann a *János vitéz* régi színpadi és filmes adaptációit mutatja be igen részletesen, s nyomon követi, hogyan lett Petőfi népmese-imitációjából kalandfilm, sőt a nemzeti ideológia lenyomata. Gulyás Judit a *Vasárnapi Ujság* korai évtizedeiben kiadott, magyar népmesékről szóló cikkek és szövegközlések elemzését adja. A családi körben vagy akár kaszárnyában, börtönben elhangzó mesék útja hamarosan a nemzeti irodalom csúcsaira vezet, s ebben a sajtó jelentős szerepet vállalt, részben Jókai és Erdélyi János révén.

Petőfi életrajzi mitológiája sok párhuzamot rejt Csokonaiéval. Magyar Zoltán és Seres István kisebb-nagyobb, szinte minden esetben fiktív történeteket mutatnak be róla. A kérdés túlmutat a tudománytörténet és a prózafolklór körein, hiszen az írók mondavilága a világirodalom sok más alkotójára kiterjed. Akár egy írómitológiai antológiát is érdemes volna közreadni, ahol egymás mellé kerülne a régi és újabb alkotók rokon anekdotái Horatiustól Byronig és Weöres Sándorig. Kalavszky Zsófia tanulmányorozatának új darabja Puskin tréfás, gyakran normasértő vagy obszcén anekdotáiról szól. Az orosz költő-fenyegetések ugyanolyan bolondos szerepkörökben bukkan fel (életrajzi tényekkel aligha igazolhatóan), mint közép-európai rokonai: nemesekkel, hölgyekkel csúfolkodik, költőtársakon feni tollát, s trágár humorában éppoly mozarti virtuóz, mint költőként.

Sok kutatnivalót ígér a közéleti személyiségek viszonya a populáris kultúrához. Gróf Károlyi Ferenc gyerekkori levelében (1713) Balogh Zsuzsanna egy karácsonyi ének néhány sorát fedezte fel, Eötvös Loránd professzor alpesi nyaralásairól pedig Kis Domokos Dániel talált érdekes adalékot: miként hallgatott rendszeresen stájer citerásokat, sőt pesti villájában olasz dudást-sípóst is fogadott.

A *Szemle* rovatban Paula McDowell régi angol popularitásról írt monográfiáját Gulyás Judit ismerteti. Alekszandr Beluszov orosz városi folklórról szóló posztumusz tanulmánykötetét Kalavszky Zsófia, míg Tamás Ildikó könyvét a jelenkori digitális közkultúráról (benne a karanténfolklórról) Mikos Éva mutatja be.

A kötet anyagi támogatásáért a HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont főigazgatójának, Balogh Baláznak mondunk köszönetet. Külön öröm, hogy két aktív Lendület-kutatócsoport tagjai is megtiszteltek írásaikkal (*Hosszú Reformáció* és *A magyar irodalom politikai gazdaságtana*). A közös munka, az egyes tudományterületek eleven párbeszéde olyan érték, amelyre minden szakmai műhelyben elemi szükség van. Technikai szerkesztőként Etlinger Mihálynak, a tördelésért és a borítótervezésért Szilágyi N. Zsuzsának, az angol rezümék gondozásáért és részben fordításáért pedig Szabó Dávidnak tartozunk nagy hálával.